

Hitac koji Vas nije ubio

PIŠE: ZORAN JANIĆ

Poštovana mis Roland,

Dopustite mi na početku da vam, uz dužne izraze poštovanja, kažem kako ovo pismo - budući da se ne poznajemo - pišem ne u svoje ime, već na zahtev izvesne osobe koju sam letos slučajno nakratko sreo. Pismo je, dakle, konsekvencija tog susreta i mojih razgovora s tim mladićem, koga ću nazvati Matador (pravo ime nikad mi nije rekao). Tom prilikom on mi se poverio - ukoliko se za nekog ko je potpuni stranac može reći da vam se poverio - kako je ne samo imao bliski susret sa vama nego da je taj susret, u neku ruku, obeležio i izmenio čitav njegov dalji život. Ovdje moram da se ogradam: taj susret (vaš i njegov) odigrao se jako davno, pre više od punih deset godina i kako je od tada prošlo toliko vremena, potpuno je razumljivo što tom mladiću (koga ću zvati Matador) nije pošlo za rukom da se s punom izvesnošću priseti vašeg imena, no, svejedno, ja sam na osnovu nekih činjenica iz našeg razgovora ("ratni izveštač Bi-Bi-Sija, april ili maj 1999, glavna gradska ulica u Đakovici") i male pretrage po internetu, na kraju ipak došao do zaključka kako ta osoba mora da ste vi.

Podsetiću vas: mesec je, dakle, april ili maj, godina ratna 1999, mizanscen je trg u Đakovici, gde upravo treba da se obavi razmena srpskih i albanskih zarobljenika. Vi ste u društvu dvojice kolega iz ekipe, jedan nosi kameru na ramenu, drugi pokretno postolje sa mikrofonom na izvlačenje (tzv. "pecaljku"). Promiče neka sitna, prolećna kiša, na vama je kratka muška jaka do pojasa, ispod koje viri karirana košulja. Stojite na ulici, ruku zavučeni u džepove i glave malko uvučene u ramena, premeštajući se s noge na nogu jer je prohladno. Osvrćete se svaki čas u pravcu iz koga treba da se pojave zarobljenici sa albanske strane (prisećate li se toga?) Na drugoj strani ulice već stoji parkiran vojni kamion, oksidno smeđe kamuflažne boje i, iza njega, na kratkom odstojanju, jedan za drugim, neki beli putnički kombi i kola,

okruženi malom grupicom neobrijanih civila (zarobljenici?) kraj kojih su vojnici pod oružjem. Vi ste приметно nervozni, mada očito nastojite to da prikrijete. Možda je razlog tome i to što izaslanici s druge strane kasne (razmena je trebalo da se obavi još pre dobrih pola sata), a možda i stoga što vam je poznato koliko je stranih novinara i izveštača poginulo "pod nerazjašnjenim okolnostima" od prvih dana rata u Jugoslaviji; u svakom slučaju, može se приметiti da vam nije baš svejedno. U jednom trenutku vi zadižete kragnu na jakni i nešto govorite pomoćnicima iz ekipe, a na vašoj levoj ruci za tren se jasno

uočava prsten (uspevate li možda da se prisettite da ste ga tada nosili?) Nalazite se na čošku niske višekratnice koja gleda na ulicu, a između nje i sledeće zgrade, isto tako niske i neugledne, prostire se nešto nalik na kržljavi park i dok tako stojite, vetar blago iza vas njiše gole, opuštene grane drveta nalik na vrbu (sećate li se tog parka i tog drveta sličnog vrbi ispod koje ste stajali u jakni sa zadignutom kragnom, mis Roland?) Ravno preko puta, sa suprotne strane i malko ukoso od vas, u dvorištu zaraslom u korov uzdiže se nemalterisana jednospratnica od grube betonske opeke, što podseća na napušteni pogon, ili na neku veliku radionicu (za tu zgradu gotovo sam potpuno siguran da je izmakla vašoj pažnji), na čijem gornjem spratu je niz malih prozora, kao puškarnice. (Jeste li možda приметili kako u ratu sve postaje nalik nečemu drugom, kako se ni za šta više ne može reći da postoji i jeste stoga što jednostavno jeste i što je tu: kuća nije više kuća, oblak kao da nije oblak, prozor više nije prozor? Nekako se izgubilo ono primarno tautološko svojstvo života, ono prosto i po sebi podrazumevajuće osećanje kakvo je čovek nekad mogao naći u svom disanju, pokretanju zglobova ili kolanju krvi).

Kazujem vam sve ovo dosad onako kako mi je to ispričao Matador. Kako rekoh, razmena je kasnila već gotovo pun sat. Do ovog trenutka, ponavljam, prenosim vam samo reči tog mladi-

ća, po sećanju, onako kako sam ih od njega čuo. Za vaše lice i vaš ten kazao je kako su neobično bleđi, "poput mleka" (upotrebio je taj izraz), što mu je odmah palo u oči, kao i pege na vašem licu, na koje se više puta vraćao u razgovoru. Naknadno sam pokušao i sam da se osvedočim u to, preko vaših fotografija sa interneta, no bez uspeha - pretpostavljam da je to zbog slabog kvaliteta snimaka (zar nije tako da vam je lice posuto sitnim, jedva primetnim pegama, mis Roland?)

Nemojte da vas zbunjuje ovoliko obilje detalja u reminiscencijama oko tog jednog ratnog reporterskog dana na ulicama Đakovice 1999. godine, do te mere pomno evociranog da se čini kao da ga daje neko ko pred sobom ima filmski snimak sa vama, načinjen upravo tog aprilskog ili majskog dana pomenute godine, ili kao da vas sagledava neki sveznajući narator u trenutku dok o vama piše pasaż iz neke priče ili romana. Istina je daleko prozaičnija, draga mis Roland (prozaičnija od svake književne proze), mada je po vas mogla biti i ništa manje kobna: naime, tog dana (aprila ili maja 1999), Matador vas je posmatrao kroz nišansko okce snajperske puške, i otud i svi ovi detalji. Njegov zadatak bio je da vas smakne u trenutku dok se obavlja razmena zarobljenika, no tako da izgleda kao da je hitac stigao sa albanske strane.

Nalazio se tačno preko puta vas, mis Roland, na gornjem spratu one zgrade u kojoj je nekad bio pogon, za jednim od onih malih prozora nalik na puškarnice, na koje sam vam već skrenuo pažnju. Stajao je tu u zasedi, u nemalterisanoj zgradi, čekajući na vas još od prethodnog dana. Iz baznog logora svoje jedinice (smeštene u šumici nadomak grada) bio je stigao još juče, prebacivši se do grada običnim putničkim Jugom i izabravši na kraju upravo tu napuštenu zgradu, gde je na spratu zauzeo busiju. Pri tom je, iz predostrožnosti, na sebi nosio mrku uniformu bez oznaka, a na glavi crnu kapu koja, oblikom i bojom, podseća na kape albanskih vojnika (u slučaju da ga primeti neki neprijateljski snajperista). Uz sebe je imao jedino pušku, rasklopljenu na tri dela, i provijant. Prvim metkom trebalo je da cilja iznad srca, a drugim da "overi" pogodak.

Pogađate već, mis Roland, Matador je pripadao ozloglašanim Crvenim beretkama, formaciji od koje su po zlu bili čuveniji samo "frenkijevci", za koje vam

je svakako poznato da su tih dana, uz srpsku vojsku i policiju, držali grad pod kontrolom. Odluku da ne izvrši zadatak Matador je doneo tek nakon dugih časova oklevanja, dok vas je držao na nišanu, a presudno u svemu tome, kako mi je rekao, bio je onaj prsten na vašoj ruci. Pri pogledu na njega, kroz glavu mu je u istom trenu prošlo: "A šta ako je možda udata i ima decu?" Duboko verujem da je razlog zbog koga je taj mladić ovaj susret s vama nazvao prelomnim po njegov život, doživевši ga kao možda jedini ratni trenutak koji se može ispričati drugima bez stida (koji se uopšte može ispričati), kao nešto što ga ipak vraća u red ljudi, jeste taj izvesni suvišak značenja što ga je u tom času otkrio u prstenu koji ste nosili na ruci; verujem da je taj maleni predmet, kao simbol koji je najednom prerastao u alegoriju (simbol braka u alegoriju porodičnog života) bio sasvim dovoljan da povрати onu ratom narušenu ravnotežu u prirodan poredak stvari, potvrđujući u istom mah da je život ipak neprikosnoven kao život - da vam spasi život, mis Roland.

Mladić je ponovo rasklopio pušku, složio delove u futrolu i s rasklopljenom puškom pod miškom, pešice, za šta mu je trebalo nekih pola sata, krenuo lagano natrag u logor, prošavši pored parkiranog Juga kao da nije njegov. Zbilja nisam siguran koliko se Matadoru može verovati na reč kad tvrdi kako je to učinio samo zato da bi vama dao što više vremena, znajući da će komandant jedinice poslati odmah nekog drugog da obavi taj zadatak. U svakom slučaju, u samom logoru sproveden je u neku vrstu priručnog zatvora, u vidu šatora podignutog na središnjem mestu bivaka (u ratnim uslovima, zbog dejstva neprijatelja, logor se preventivno selio na svaka tri dana). Drugi snajperist iz njegove jedinice poslat je odmah da obavi zadatak umesto njega.

Ovo je sada kazivanje iz druge ili treće ruke (ako uzmemo da je Matadorovo svedočenje bilo prvo): nakon izvesnog vremena, iz pravca grada začuli su se pucnji, a nekih petnaestak minuta kasnije nastala je gužva u samom logoru; ubrzo su došla bolnička kola i nekud odvezla Matadorovog kolegu iz jedinice, za koga se ispostavilo da je ranjen tokom akcije u gradu. Po naknadnim Matadorovim saznanjima, bio je pogodjen u butinu, a sam položaj prostrelne rane ukazivao je na to da ga je hitac stigao s leđa, pri bekstvu. (Sećate li se možda da ste tog dana,

pri razmeni zarobljenika, čuli neku pucnjavu, mis Roland?) Ranjenog kolegu iz voda Matador neće više videti sve do kraja rata, a s njim će se susresti još samo dva puta u godinama koje dolaze: prvi put na protestu ratnih veterana u Beogradu, u gombi koja je uzvikivala parole, a drugi i poslednji put, na ulazu u glavnu beogradsku autobusku stanicu, kada se umalo nije sapleo o njega; bilo je leto, ovaj je sedeo na pločniku i, potpuno izgubljenog izraza lica i zapevajući nešto nerazumljivo, prosio.

Sad, ako vam neće biti teško da me saslušate, mis Roland, (znam da se ovo pismo odužilo), želeo bih samo još nekoliko reči o okolnostima mog susreta sa Matadorom. O svom ličnom životu, naravno, nije počeo da mi priča odmah. Bio je u gostima kod rođaka u susedstvu, i pretpostavljam da je hteo tek da ubije vreme ponudivši se da mi pomogne u poslu oko prekopavanja jedne male parcele u dnu dvorišta, gde sam planirao da zasadam travnjak. Ništa na njemu nije odavalo čime se u ratu bavio, čak ni tetovaža na desnoj mišici, za koju sam kasnije saznao da predstavlja stilizovani broj pod kojim je zaveden u Crvenim beretkama, kao ni njegova gestikulacija ili smeh (da, voleo je da se smeje). I danas, razmišljajući o njemu, draga mis Roland, uprkos svim mojim nastojanjima, koliko god se trudio, ne uspevam da na njemu nađem nijedan jedini detalj koji bi svedočio o njegovoj užasnoj prošlosti – doslovno ništa, nikakav trag. Jedino je možda način na koji je imao običaj da ustrčava uz betonsku stazu, široko raskrečenih nogu, kao da je spreman da se svakog trenutka baci u stranu i zalegne u travu, govorio da se radi o treniranom vojniku. Ne mogu da zamislim šta je osećao obavljajući svoje druge zadatke (pretpostavljam sa mnogo većim uspehom nego što je to bio slučaj sa vama, mis Roland, pošto ste vi bili izuzetak). Je li to bio smišljen gest s njegove strane kad je rukom podigao puža sa tla koje smo prekopavali i spustio ga pažljivo u visoku travu iza ograde, govoreći: "I to je živi stvor"? Ako nije, zašto je onda sledećeg dana oštricom ašova besno zabadao oko nekog ogromnog zalutalog insekta što je unezve-

reno bežao, sve dok ga nije presekao popola? I zašto sam jednog dana u plastičnoj boci, u kojoj sam držao vodu, našao udavljene gliste kako plivaju na površini (priznao je da ih je on tu bacio).

Njegova biografija, mis Roland, egzemplarna je u onoj meri u kojoj inače važi za soj ljudi najčešće regrutovanih u Crvenim beretkama: kao sitni kriminalac koji je prebegao u Italiju, dolazi da se pridruži jedinici, prolazi uspešno obuku i postaje čak instruktor. Koliko sam uspeo da shvatim, došao je na navor svog, od malih nogu obožavanog, autoritativnog dede po ocu, penzionisanog pukovnika De-Bea, od koga mu je ostala (pošto je u međuvremenu umro), kao uspomena, kolekcija trofejnih pištolja sa zatopljenom cevi iz arsenala službe (bilo je tu 'magnuma', 'berete' i nekoliko 'crvenih zastava'); počev od dvanaeste godine, za svaki rođendan dobijao je od njega po jedan pištolj u ukrasnoj kutiji obloženoj baršunom, sa natpisom ugraviranim na bakarnoj pločici.

Prebacujemo se nekoliko godina unapred, no, sad smo već u vašoj biografiji, mis Roland. Imajući sve ovo gore izneto u vidu, nadam se da ne mislite valjda i dalje kako je ona neobična ljubaznost koju je Milošević iskazao prema vama, pri unakrsnom ispitivanju u dvorani Haške sudnice, gde ste bili pozvani kao svedok optužbe, uistinu bila plod njegove iskrenosti, njegovog iskrenog uvažavanja vaših napora da "o kompleksnoj situaciji na Kosovu date što objektivniju sliku"? Ne verujete valjda kako iza onih njegovih laskavih reči "da možete biti ponosni na svoje izveštaje", ne stoje neki dublji, skriveni razlozi? I ne mislite valjda da se u činjenici što vas je tokom ispitivanja oslovljavao sa "mis Roland", a ne, kako ste ne bez izvesnog ponosa u jednom trenutku istakli, sa onim uobičajenim, formalnim "svedok" ("neka svedok uzme i pogleda u fotografiju...") krije, možda izvesna njegova "rešenost da vas zavede u sudnici", kako to frivolno tumači jedan vaš kolega. Moram ovde da vas podsetim, mis Roland, da su Crvene beretke formirane na njegov lični zahtev, kao nje-

gova posebna elitna jedinica koja samo njemu polaže račune, što će reći da se u toj osobi, za čije ophođenje prema vama tokom unakrsnog ispitivanja u sudnici nalazite samo reču hvale, krije zapravo poslednja instanca naredbe koju je Matador dobio onog aprilskog ili majskog dana u Đakovici. Nemojte se stoga zanositi da Miloševiću, ni tad dok vas je ispitivao u sudnici, a ni onda tokom ratnih dana na Kosovu, njegove službe nisu dostavile svaki neophodan podatak o vama. Šta je mogao pomisliti uhapšeni tiranin kad vas je ugledao tamo u sudnici, mis Roland, mora da se cerekao u sebi čim se rešio da glumi toliku ljubaznost – jedna od retkih njegovih žrtava što je uspela da izmakne njegovoj šapi, sad još i u prilici da je unakrsno ispituje.

I bojim se da to nije bila “intelektualna konfrontacija”, kako ste vi to formulisali, nego se vaš sabesednik smeškao iz nekih krajnje ličnih, ako hoćete, ciničnih razloga, uživajući u prizoru pred sobom. Metaforično govoreći, onaj hitac stigao vas je u ovalnoj sudnici Tribunala, mis Roland, uprkos onih desetak staklenih ploča što se uzdižu od poda do plafona, otpornih na metak, kojima je prostor za suđenje bio odvojen od publike. Taj hitac nije vas ubio ni ranio, samo vas je bacio pred Miloševićeve noge.

Vreme je da konačno, privedem ovo pismo kraju. Jedan pesnik kaže kako “svaka čestica vremena nosi u sebi beskonačnu dimenziju”, što je samo nešto manje melanholična varijacija – i stoga po nas utešnija – onog ničeanskog učenja o večnom vraćanju istog. Ono što mene ovde zanima jeste, ne toliko pesnička, ni filozofska, koliko najobičnija ljudska istina zašto je Matador izabrao baš mene da bi mi sve ovo ispričao. Nemojte misliti da ga nisam i to pitao. “Želeo bih da joj se nekako izvinim”, tako je rekao. Moje najdublje uverenje – ne toliko racionalna misao koliko želja da u to verujem – jeste da je on od vas, mis Roland, očekivao zapravo da mu uделите ne izvinjenje, nego neku vrstu oprosta i iskupljenja. Da li je uopšte na vama da mu tako nešto date ili ne, naravno, sasvim je drugo pitanje.

Surova istina

PIŠE: NATAŠA LAZOVIĆ

Nizak stepen ekonomske aktivnosti, visoka nezaposlenost i gotovo stopostotna isključenost iz javnih institucija, predstavljaju osnovno obeležje društveno-ekonomskog položaja Roma. O ovome upečatljivo svedoče podaci popisa stanovništva iz 2002. godine: od ukupnog broja Roma ekonomski je aktivno samo 27,2 odsto, a u uzrastu radno sposobnih, ekonomski je aktivno 58,2 odsto Roma. Podaci o broju ukupno zaposlenih u državnjoj i lokalnoj administraciji, svedoče o institucionalnoj diskriminaciji. U javnim i državnim preduzećima gotovo da ih nema. Službe za zapošljavanje nemaju evidenciju o zaposlenim Romima. U Nacionalnoj strategiji za unapređivanje položaja romske populacije može se pročitati da javna sredstva koja je Vlada Republike Srbije dobila na različite načine od međunarodnih organizacija, nisu dovoljna za smanjenje siromaštva i za zapošljavanje Roma. Akcioni plan za zapošljavanje Roma u okviru Dekade Roma koji je usvojila Vlada još uvek se ne sprovodi sistemski i ne postoji jasno opredeljena pozicija u budžetu iz koje bi se finansirale predviđene mere. Ne postoji institucionalizovana saradnja romskih udruženja građana i državnih organa.

Oblast u kojoj se Romi najčešće radno angažuju je siva ekonomija. Niska stopa ekonomske aktivnosti većine Roma, predstavlja posledicu ekonomske kulture, društveno-ekonomske zaostalosti, izrazitih političkih barijera u zapošljavanju i određenog skupa demografskih činilaca. Romska populacija je izrazito mlada. Zastupljenost starijih od 15 godina u ukupnoj populaciji Roma iznosi 58,3 odsto. Niska ekonomska aktivnost, veoma mlada starosna struktura romske populacije i veliki deo održavanog stanovništva predstavljaju ključne činioce održavanja i produbljivanja razlika između Roma i ostale populacije.

Većina Roma je izvan sistema zapošljavanja i mahom se vode kao nezaposleni. Kada se nalaze na tržištu radne snage, rade najteže i najopasnije poslove po najnižoj ceni. Država mora da prepozna ovakav rad i nađe način da se ovaj problem reši. Romi žive u nemaštini i na granici egzistencije. Zbog tranzicionih procesa i velikog broja interno raseljenih lica dolazi ▶